

INFORMACE A DEZINFORMACE

Iva Zadražilová

zadrazilovi@volny.cz

***Abstrakt:** Existuje informace - ale co ve skutečnosti stojí na druhé straně? Co je opak informace? I když se na první pohled nabízí jednoduchá odpověď, že opakem informace není nic, nula, domnívám se, že celý problém je trochu složitější a svou roli hraje i jev, který nazýváme dezinformací. Vzhledem k tomu, že dezinformaci jako takové je zatím věnováno velmi málo pozornosti, a to i ze strany odborníků, ráda bych ve svém příspěvku, který bude vycházet z mé bakalářské práce, nastínila některé zajímavé aspekty tohoto jevu. Současně bych představila dezinformační kampaně z dob nedávno minulých, díky kterým si můžeme zřetelně ukázat, jaký dopad na celou naši společnost mohou dezinformace mít*

Tento příspěvek je čerpán z mé bakalářské práce „Informace a dezinformace z hlediska jejich dopadu na společnost“, která byla obhájena na FF MU v roce 2007.¹

Ráda bych se zaměřila na jev, který úzce souvisí s existencí informace. Informace chápané v kontextu úplně základním, tak jak ho chápe většina z nás – tedy jako základní stavební prvek naší komunikace. Informace vždy tvořily důležitou součást lidské existence a jejich předávání není možné bez toho, aniž by byla sdělena /komunikována/ a následně přijaty či zaznamenány.

Zásadní otázka, která mne ovšem zajímá, se ale týká opačného pólu informace. Co stojí na druhé straně, co je opozitum informace? Pokud budeme na informaci dívat jako na určitou součást mezilidské komunikace může se nabízet první pohled jednoduchá odpověď - že opakem informace není nic, nula, prostě žádná informace. Nicméně se domnívám, že celý problém je trochu složitější a svou roli hraje i jev, který nazýváme dezinformací. Nestojí sice nutně na druhém pólu proti informaci, je možné, že je dokonce i její součástí, ale počítat s ní musíme. Proto bych se zde chtěla zaměřit právě na dezinformaci.

Informace, které jsou vytvářeny člověkem, jej nějakým způsobem zpětně ovlivňují a formují. Informace mohou být dnes označeny i jako synonymum moci. Kdo má informace má moc. A naopak – kdo má moc, má většinou k dispozici i ty správné informace. „*Rozsah,*

1 ZADRAŽILOVÁ, Iva. *Informace a dezinformace z hlediska jejich dopadu na společnost*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, 2007. 65 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Michal Lorenz.

Studentská konference InfoKon
Filosofická fakulta Masarykovy univerzity2
Brno, 24. 11. 2007

*v jakém informace zasahují společnost i každého člověka, je tak značný, že vede až k ovládnutí lidí. Proto bývá vliv informací na člověka a na společnost označován jako diktatura a dokonce jako teror.*²

Jejich vliv na společnost je tak obrovský, že nás nutí sledovat jejich vývoj, původ, vznik, vztahy a interakce. Nesmíme ale zapomenout, že onen vliv není jen jednosměrný. Tak, jak působí informace na společnost, působí i naše společnost na informace. Domnívám se, že zde je právě jádro vzniku podstaty dezinformací. Snahy o manipulaci, korekci, překrucování jsou vždy účelné. Je snadné si představit, že vezmu informaci, pozměním ji a je z ní dezinformace. Dezinformace mohou často být i výsledkem snahy o zachování určitého řádu ve společnosti a snahy o obranu před informacemi.

Bohužel dezinformacím není zatím věnováno ani zdaleka tolik pozornosti jako informacím. Možná je to i tím, že se na dezinformaci v zásadě nepohlíží jako na opak informace. Dle mého názoru je důležité nahlížet v tomto případě pokud na informaci jako na určité sdělení či komunikovatelný poznatek. Poté můžeme srozumitelně vyjádřit, co je opakem této informace. Je ovšem nezbytně nutné pohlížet zde na informaci jako na pravdivou.

Opakem pravdy je lež. Tento přímý protiklad dodnes chápeme jako dva neslučitelné póly, dva protilehlé body, černou a bílou. Považujeme lež za opak pravdy už od dětství a jsme na to zvyklí. Nepřemýšlíme příliš nad dalšími možnostmi. Ale přitom to není vždy tak jednoznačné. Ano, antonymum ke slovu pravda je slovo lež. Ovšem i jedno slovo může mít více antonym s různými významy, záleží na tom, v jakých konotacích jej budeme porovnávat. Z toho vyplývá, že pravda a lež nestojí pokaždé v přímé opozici. *„Jsou pravdy, které nemají proti sobě lži a jsou lži, které nemají proti sobě pravdu, nýbrž nepravdu nebo jinou lež. Tato nepravda vzniká nejčastěji jako omyl.*“³ Opakem pravdy tedy může být i nepravda a mezi nepravdou a lží nemusí být v každém případě položené rovnítko.

Dezinformace je tedy nepravdivá informace, opak pravdivé informace. Zásadním a nejdůležitějším rysem dezinformace ovšem je její záměrnost. TDKIV uvádí definici dezinformace jako *„Záměrně nepravdivá (falešná, lživá, nesprávná, zkreslená) informace sdělovaná s cílem uvést v omyl a ovlivnit příjemce tím, že ji bude považovat za pravdivou a*

² MLEZIVA, Emil. *Diktatura informací*. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. Str. 10. ISBN 80-86898-12-1

³ MLEZIVA, Emil: *Encyklopedie lži, podvádění a klamání*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2000. Str. 26. ISBN 80-7021-391-4

Studentská konference InfoKon
Filosofická fakulta Masarykovy univerzity2
Brno, 24. 11. 2007

důvěryhodnou. Rozlišují se dezinformace pasivní (zatajení, zadrženi, zpoždění informace) a aktivní (tvorba nepravdivé informace, modifikace původní informace či jejího kontextu).“⁴

Jakmile tedy mluvíme o úmyslně pozměněné a zkreslené informaci, musíme dát pozor a odlišit dezinformaci od informací a zpráv, které nejsou pravdivé jen díky neznalosti, hlouposti či omylu. Vznik dezinformace byl cílený. Někdo měl zájem na tom, aby se kdosi jiný nedozvěděl pravdu, nýbrž aby mu místo pravdy byla podána buď překroucená pravda, anebo nějaká smyšlenka. Společnost sama svým přirozeným vývojem vytvářela prostředí, ve kterém mohla fungovat jistá forma klamání.

Dezinformace můžeme také dělit či klasifikovat, stejně jako informace, podle různých hledisek. Zásadní dělení je na dezinformace aktivní a dezinformace pasivní.

Dezinformace aktivní - jedná se vždy o promyšlenou snahu o vytvoření jiné, většinou falešné představy o skutečnosti. Je to akt jednání přímo závislý na svém původci – on je tím tvůrcem a hlavním motorem celého činu.

Dezinformace pasivní - primárně se jedná o utajení či maskování nějaké skutečnosti, která by prozradila naše záměry či možnosti. Opět je zde charakteristický záměr – nejedená se tedy o nevědomé ponechání někoho v omylu.

Součástí dezinformací může být i propaganda a fámy. Pro propagandu je jedním z nejdůležitějších rysů její masovost a je též neoddelitelnou součástí všech vojenských akcí. Bývá to jedna ze základních myšlenek vzniku každého velkého hnutí či strany. Jejím cílem je získat přívržence, ovlivnit široké publikum a usměrnit jeho myšlení a následně i jednání ve svůj vlastní prospěch. Reakcí veřejnosti by tedy měl být soulad s vlastním zájmem propagandisty – je to jistá forma psychologické manipulace.

Fáma je ve své podstatě také druh informace. J.N. Kapferer ve své publikaci Fáma – nejstarší médium světa, uvádí, že fáma byla vlastně prvním hromadným sdělovacím prostředkem. V minulosti byla fáma jen ústně předávaná informace, která mohla či nemusela mít základy svého tvrzení postavené na pravdě a skutečnosti. Fáma je tedy nepodložená, ústně šířená informace, která na rozdíl od dezinformace v sobě nenese implicitně zahrnutou myšlenku k oklamání veřejnosti či jednotlivce. Výlučnou charakteristikou fámy je ovšem dle mého mínění její zajímavost pro ty, kteří s ní přijdou do styku a uvěří jí. Fáma, která neponese žádné zajímavé či kontroverzní sdělení, se šířit nebude. Rychlost a rozsah šíření fámy je přímo úměrný její atraktivitě.

⁴ TDKIV [on-line]. Dostupné z URL: <sigma.nkp.cz/cze/ktd>

Studentská konference InfoKon
Filosofická fakulta Masarykovy univerzity2
Brno, 24. 11. 2007

Jedním z nejzajímavějších úkolů, které jsem si v souvislosti s dezinformacemi položila, bylo hledání konkrétních příkladů dezinformačních akcí a kauz, které ovlivnily celou společnost a které zasáhly do života mnoha z nás. Proto bych zde na závěr ráda uvedla některé tyto ukázkydezinformací – takových, které měly na společnost nemalý dopad a které samy o sobě mohly být katalyzátorem následných událostí a změn.

Havárie jaderné elektrárny v Černobylu

Tato kauza je skoro učebnicovým příkladem zatajování informací, klamání, mlžení, vypouštění dezinformací a lži. Přitom se jednalo o událost, která patří z pohledu včasného informování k těm nejhorším: byly přímo ohroženy tisíce lidských životů a mnoho lidí také zemřelo. Jednalo se o nejhorší civilní jadernou katastrofu, která svým dopadem postihla statisíce lidí. Informace, které se tehdy šířily, byly zcela nepřesné a záměrně utajené a pozměněné, čili dezinformace. Společnost na ně reagovala po svém: lidé byli v panice, báli se o své zdraví i o své blízké, a snažili se najít zdroje, ze kterých by byli informováni důvěryhodněji. Československá vláda zde zklamala na celé čáře. A nebylo to jen proto, že oficiální informace se k nám dostaly se zpožděním. Odpovědní představitelé té doby zcela vědomě hazardovali ze zdravím svých spoluobčanů a kauza Černobyl otrásla se zbytky důvěry, kterou do té doby občané vůči komunistickému vedení státu měly.

Zabití studenta Martina Šmída

Tato kauza souvisí se sametovou revolucí a 17. listopadem 1989. Po brutálním zásahu na Národní třídě se tehdy rozšířila zpráva o zabití jednoho z demonstrujících studentů. Dodnes není stále uspokojivě vysvětleno, kdo a proč tuto dezinformaci rozšířil. Zpráva o zabití se začala šířit neoficiálními a posléze i oficiálními kanály – a tím povýšila z fámy na dezinformaci. Poté, co zprávu potvrdily i světové agentury, o její důvěryhodnosti pochyboval už jen málokdo. Celou zemí otrásla stále více se stupňující nenávist vůči režimu, který „zabíjí děti“. I když se nakonec ukázalo, že nikdo zabit nebyl, následky toho všeho byly potom již pro tehdejší vládu fatální. Nechci tvrdit, že jedna jediná dezinformace byla strůjcem celého pádu komunismu – faktorů bylo mnohem více. Chtěla bych však poukázat na to, že význam dezinformace o úmrtí mladého studenta nebyl marginální.

Studentská konference InfoKon
Filosofická fakulta Masarykovy univerzity2
Brno, 24. 11. 2007

Vylodění v Normandii

Příklad úspěšného použití dezinformační kampaně ve válečném konfliktu můžeme najít v jednom z nejdůležitějších momentů průběhu II. světové války – vylodění Spojenců v Normandii. Dnes klasicky známá akce byla předzvěstí konce II. světové války. Pomocí dezinformací bylo Německo pomalu utvrzováno v očekávání mylného data i místa vylodění Spojenců. Úspěch plánů se nakonec potvrdil. Naprosté podcenění situace mělo za následek, že vylodění a následná invaze proběhla ve prospěch Spojenců. Dezinformace zde sehrály svou vítěznou roli.

Použitá literatura:

MLEZIVA, Emil. *Diktatura informací*. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. Str. 10. ISBN 80-86898-12-1

MLEZIVA, Emil: *Encyklopedie lži, podvádění a klamání*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2000. Str. 26. ISBN 80-7021-391-4

TDKIV [on-line]. Dostupné z URL: <sigma.nkp.cz/cze/ktd>

ZADRAŽILOVÁ, Iva. *Informace a dezinformace z hlediska jejich dopadu na společnost*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, 2007. 65 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Michal Lorenz.